

Բ Ե Ջ Մ Ե Վ Է Պ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր

ԲՆԱԿԱՆՆԵ՝ ՏՆՏԵՍԵԱԿԱՆՆԵ ԵՒ ԲԱՆԱԿԱՆՆԵՐԵԱԿԱՆՆԵ

Գ Ի Տ Ն Ե Լ Ե Ը Յ

Բ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 1.

1844

ՅՈՒՆՈՒԱՐԻ 1.

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Եւսոյ գոյացութեանը վրայ եւէ հարծիքներ եղած են :

ՈՒՍՈՅԱԿԷՍ սքանչելի արարածին վրայ մարդ ուզելով քիչ մը մտածել, չկրնար մտքին չափ դնել. վասն զի մէյմը միտքը երանելեաց բնակութիւն տանելով՝ կը տեսնէ հոն անխմանալի լուսով լուսաւորած, և անճառելի լուսով արդարները երանացած. իսկ երբ որ անկէ դատապարտեալներուն ան երեւոյթ աշխարհքը կը մտածէ, հոն կը տեսնէ մահը, և ստուերներու թագաւորը, և անոր տէրութիւնը մըշտընջեաւոր թանձր խաւարով պատած : Դարձեալ, թէ որ աս զգալի արարածներուն վրան ալ աչքը դարձնելու ըլլայ, վեր կը նայի՝ երկինքը լուսով գեղեցկացած կը գտնէ, վար կը նայի՝ կը տեսնէ որ երկրիս աղուորութի տուողը լոյսն է. անոր համար ալ գիշեր եղածին պէս երկրիս վրայ անանկ տգեղութիւն մը կը պատէ որ մարդ չկրնար գուարթ աչքով վրան նայի :

Եւ ան մէկալ արարածոց՝ չէ թէ միայն գեղեցկութիւն, հապա կենդանութիւն տուողն ալ լոյսն է : Ինչպէս մութ տեղ կեցած բոյսը տկար՝ գեղնագոյն ու վառոյժ կ'ըլլայ. նմանապէս թանձր մութ բանտի պէս տե-

ղուանք բնակող մարդիկ ալ տգեղն՝ նիհար ու հիւանդոտ կ'ըլլան : Ընոր համար Լստուած ալ ամէն բանէ առաջ լոյսն ստեղծեց, որով մէկալ արարածները կենդանութիւն գտնեն : Եւ յետոյ է լուսոյ գեղեցկութիւնն ու օգուտներն որ կրնայ ըսուիլ թէ այնչափ անխելք չեն եղեր ան ազգերն որ հին ատեն՝ քանի որ աստուածապաշտութե լոյսը չէր ծագած՝ կը պաշտէին արեւն ու լուսինը և մէկալ երկնային աստղերը, քան թէ ան թանձրամիտ ազգերն որ քար, փայտ, կով, մողէս, մուկ, կապիկ, սփս որ աստոր և ասոնց նման արարածներ կը պաշտէին, և չէին գիտեր թէ ինչ կերպով ան իրենց աստուածներուն հաճոյական երկրպագութիւն ընեն :

Եւ այց մենք դառնանք մեր բանին, ու նայինք թէ լուսոյ գոյացութեանը վրայ ինչ կարծիքներ ունին բնագէտները, և անոր գլխաւոր յատկութիւնները որոնք են :

Լուսոյ գոյացութեան վրայ բնագէտները շատ տեսակ կարելի և անկարելի վարդապետութիւններ ըրին, և հազար ու մէկ կերպով գրքեր տպե-

ցին, բայց ան կարծիքներէն շատը իբրեւ ծաղրական բան մերժուեցան. միայն մէկ երկու վարդապետութիւն լուսոյ երեւոյթները աւելի մեկնուելուն համար՝ այսօրուան օրս ընդունելի կըսեպուն, թէպէտ և անոնք ալ իրենց ընդդիմութիւններն ունին:

Հիւսիսէնս բնագէտը սեպեց թէ բոլոր տիեզերաց մէջ սփռած կայ ամենանուրբ հեղանիւթ մը, որ սաստիկ առաձգական ըլլալուն՝ միշտ շարժման մէջ է, և ինչ կերպով որ ձայնը օդի մէջ ծածանմամբ կը հաղորդի, լոյսն ալ ասանկ ծածանմամբ մեզի կը հասնի: Աւետոն աս վարդապետութիւնը բոլորովին մերժեց, և ընդհակառակն սեպեց թէ լոյսը մարմին է, որ լուսաւոր մարմիններէն կ'ելլէ ու կըսփռի. աս կարծիքն ալ երկայն ատեն հետեւողներ շատ ունեցաւ: Բայց որովհետեւ երկու կերպով ալ հաւասար կը մեկնուին լուսոյ շատ երեւոյթները, ինչուան հիմա երկու կարծիքին ալ հետեւողներ կը գտնուին:

Սմանք տեսնելով որ ջերմութեան ու լուսոյ շարժման օրէնքները ըստ մեծի մասին նման են, մտածեցին թէ լոյսն ու ջերմութիւնը ամենեւին նոյն բանն է. բայց աղէկ դիտելու ըլլանքնէ կը տեսնենք որ շատ անգամ առանց ջերմութեան ալ լոյս կ'ըլլայ, ինչպէս է փոսուռային լոյսը և հաստատուն աստղերուն լոյսը՝ որ խիստ աղէկ կը հասնի ինչուան մեզի, բայց տաքութիւննին ամենեւին զգալի չէ: Ամանապէս շատ անգամ առանց լուսոյ ջերմութիւն կ'ըլլայ. ասկէ կրնանք հետեւցնել՝ թէ ջերմութիւնն ու լոյսը բոլորովին տարբեր բաներ են, թէպէտ և շատ անգամ մէկտեղ գտնուին. թող որ շատ գլխաւոր յատկութիւննին ալ իրարու նման չեն:

Լուսոյ գլխաւոր յատկութիւններէն մէկն աս է որ լուսաւոր մարմին մը՝ զոր օրինակ արեւէն ելլելէն ետքը՝ միշտ ուղիղ գծով կեդրոնէն կը հեռանայ: Բայց արեւու շառաւիղ մը թափ-

անցիկ մարմնոց մէջէն անցնելու ատեն ուղիղ ճամբէն կը խոտորի, և կոտորուելով իրեն ընթացքը կը փոխուի ու կը ծռի: Աւետոն աս բանս աւելի պայծառ հասկըցուց եռանկիւնի հատուածակողմապակիով. որ երբ որ հատուածակողմապակի մը արեւու մէջ բռնեց, ապակիին մէջէն անցած շառաւիղը եօթը գոյն բաժնուեցաւ, որ ասոնք են, կարմիր, նարնջի գոյն, դեղին, կանաչ, երկնագոյն, կապոյտ և մանուշակի գոյն. ասով յայտնի իմացուեցաւ թէ արեւուն լոյսը եօթը տեսակ շառաւիղ ունի մէջը, և ասոնք ամէնն ալ այլեւայլ անկիւնով կը բեկանին ապակիին մէջէն անցնելու ատեն. ամենէն շատ բեկանողն է մանուշակի գոյն ունեցող շառաւիղը, և ամենէն քիչ բեկանողն է կարմիր շառաւիղը. իսկ մէկանոնք իրենց կարգովը աւելի կամ պակաս:

Հատուածակողմը գտնուելէն ետքը խիստ աղէկ մեկնուեցաւ ծիածանին կամ ծիրանի գօտիին սքանչելի երեւոյթը, որ կը հանդիպի ամէն անգամ՝ երբոր անձրեւ գալու ատեն արեւացուի: Ասանկ ինչպէս վերն ըսինք, արեւուն շառաւիղները անձրեւի կաթիլներուն մէջէն անցնելով եօթը գոյնները կը զատուին ու դիմացի ամպերուն վրայ կարգաւ կը զարնեն, և աղեղնաձև կ'երևնան ամէն գոյնները կարգ կարգ կեցած: Ասանկ ծիրանի գօտի կը տեսնուին աւելի երբոր մեծամեծ ջրովէժներէն ջուրը ժայռերուն վրայ զարնուելէն ետքը փոշի պէս կաթիլներ դառնայ, ու ասոնց վրայ արեւու լոյսը զարնէ. բայց ան է զարմանալին որ աս կերպով պատահած ծիածանը աղեղնաձև ըլլալու տեղ կը ըրաձև կ'ըլլայ: Լոյս կանոնով կ'ըլլայ արեւու բակ ըսուած երեւոյթն ալ, որուն վրայ, ինչպէս նաև լուսոյ ուրիշ յատկութեանցը վրայ կ'արժէ որ ուրիշ անգամ խօսինք: